

Верховний
Суд

Фідуціарні обов'язки керівників: міжнародний досвід та аналіз судової практики України щодо відповідальності у сфері корпоративного управління

Ганна ВРОНСЬКА
Суддя Верховного Суду

Фідуціарні обов'язки керівників становлять фундаментальний елемент корпоративного права, забезпечуючи регулювання відносин між ключовими учасниками бізнес-процесів — керівниками, акціонерами, інвесторами та іншими стейкхолдерами.

Ці обов'язки накладають на осіб у довірених позиціях підвищену відповідальність, зобов'язуючи їх діяти виключно в найкращих інтересах бенефіціарів, з акцентом на чесність, лояльність і прозорість.

У сфері корпоративного управління вони переважно поширюються на директорів та топ-менеджмент компаній, вимагаючи від них ефективного керівництва, уникнення конфліктів інтересів, сумлінного виконання повноважень та пріоритету інтересів компанії й акціонерів над особистими.

Міжнародний досвід: США

У США фідучіарні обов'язки директорів є наріжним каменем корпоративного управління, формуючи основу для відповідальності керівників перед компанією та її акціонерами. Ключовими принципами є обов'язок добросовісності (duty of good faith), обов'язок лояльності (duty of loyalty) та обов'язок обачливості (duty of care). Важливу роль відіграє Business Judgment Rule — правовий принцип, який захищає директорів від відповідальності за рішення, прийняті сумлінно, на основі належної інформації та в інтересах компанії, навіть якщо вони призвели до збитків.

США - Справа Guth v. Loft, Inc. (1939)

Чарльз Гут, президент компанії Loft, Inc., використав своє службове становище для особистого збагачення, придбавши контрольний пакет акцій Pepsi-Cola за рахунок ресурсів компанії та використовуючи її потужності для виробництва. Верховний суд штату Делавер визнав дії Гута незаконними, підкресливши, що директори зобов'язані діяти виключно в інтересах компанії, уникаючи особистих вигод без схвалення акціонерів чи ради директорів. Справа закріпила обов'язок лояльності, забороняючи використання корпоративних можливостей для особистого збагачення.

США - Справа Smith v. Van Gorkom (1985)

Джером Ван Горком ініціював продаж Trans Union Corporation без належного аналізу справедливої вартості, що призвело до збитків акціонерів. Верховний суд Делаверу встановив порушення обов'язку обачливості, оскільки рада директорів діяла поспішно, без консультацій з інвестиційними радниками. Справа встановила високий стандарт обачливості, вимагаючи ретельного аналізу перед стратегічними рішеннями, та посилила практику страхування відповідальності директорів.

США - Справа In re Walt Disney Co. (2006)

Акціонери Walt Disney Company оскаржували компенсацію в 140 млн дол. Майклу Овіцу за 14 місяців роботи. Суд застосував Business Judgment Rule, визнавши, що директори діяли добросовісно, без конфлікту інтересів, спираючись на достатню інформацію. Справа підкреслила важливість прозорих процедур у прийнятті рішень та захисту директорів за сумлінні дії, навіть якщо результати суперечливі.

Судове рішення посилило акцент на процесі ухвалення рішень, а не лише на їхніх результатах, мотивуючи компанії до ретельного документування та обґрунтування управлінських рішень.

Великобританія

У Сполученому Королівстві фідучіарні обов'язки регламентуються Companies Act 2006, який кодифікував принципи добросовісності, лояльності та обачливості. Основні обов'язки включають: дію в межах повноважень (ст. 171), сприяння успіху компанії (ст. 172), незалежне судження (ст. 173), розумну обачливість (ст. 174), уникнення конфліктів інтересів (ст. 175), неприйняття сторонніх вигод (ст. 176) та розкриття особистих інтересів (ст. 177).

Regal (Hastings) Ltd v Gulliver (1942), Re D'Jan of London Ltd (1994), Sharma v Sharma

Канада

У Канаді фідучіарні обов'язки регулюються Canada Business Corporations Act та судовою практикою. Справи Peoples Department Stores Inc. v. Wise (2004) і BCE Inc. v. 1976 Debentureholders (2008) підкреслюють, що обов'язки стосуються компанії як юридичної особи, з урахуванням інтересів усіх стейкхолдерів, особливо кредиторів у кризових ситуаціях. Business Judgment Rule захищає добросовісні рішення.

Австралія

В Австралії Corporations Act 2001 та справи ASIC v. Healey (2011) і ACCC v. Air New Zealand Ltd (2014) встановлюють обов'язки директорів діяти добросовісно, уникати конфліктів інтересів та забезпечувати належний контроль за фінансами. Директори несуть особисту відповідальність за точність звітності та етичну поведінку.

Судова практика в Україні

Фідуціарні обов'язки в Україні регулюються Законом України «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність» та Цивільним кодексом України (ст. 92 ЦК, ст. 89 ГК). Вони включають зобов'язання діяти в інтересах компанії, уникати конфліктів інтересів та здійснювати належний контроль за діяльністю органів управління. Верховний Суд формує стандарти відповідальності, акцентуючи на презумпції вини та економічній доцільності рішень.

Основні типи порушень в Україні

Порушення фідучіарних обов'язків проявляються в:

- Недбалому управлінні активами (ризикові кредити, неліквідні інвестиції);
- Конфліктах інтересів (операції з пов'язаними особами);
- Доведенні компаній до банкрутства через необґрунтовані рішення.

Справа ПАТ "КБ Даніель" (№ 910/12930/18)

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) звернувся з позовом про стягнення 1,1 млрд грн збитків через недбалу діяльність керівництва ПАТ "КБ Даніель". Керівники видавали кредити пов'язаним особам без оцінки ризиків і забезпечення, інвестували в "сміттєві" цінні папери, що призвело до неплатоспроможності банку.

Справа ПАТ "КБ Даніель" (№ 910/12930/18)

Верховний Суд скасував рішення нижчих судів, які відмовили в позові через недоведеність причинно-наслідкового зв'язку. ВС зазначив, що суди недооцінили роль керівників у створенні фінансових ризиків, не проаналізували докази (звіти, оцінки) та економічну необґрунтованість правочинів. Суд підкреслив важливість належної оцінки ризиків перед фінансовими рішеннями та необхідність всебічного аналізу доказів. Справа направлена на новий розгляд через порушення норм процесуального права (ст. 76–86 ГПК).

Справа ПАТ"Радикал Банк" (№910/7305/21)

ФГВФО подав позов до керівників ПАТ "Радикал Банк" за відступлення прав вимоги за 53 кредитними договорами за заниженою ціною (249,8 млн грн проти ринкової вартості 423,9 млн грн), що спричинило збитки 160,8 млн грн. Позивач стверджував про відсутність оцінки активів та свідоме виведення коштів.

Верховний Суд скасував рішення нижчих судів, які відмовили в позові, вказавши, що нікчемність правочину не виключає відповідальності за недобросовісні чи необережні дії. Суди не дослідили докази (відсутність оцінки активів, пов'язаність позичальників), порушивши принципи змагальності та стандарт доказування (ст. 79 ГПК). ВС наголосив, що керівники зобов'язані діяти добросовісно та обачливо, а відповідачі повинні спростувати вину. Справа направлена на новий розгляд.

Справа ТОВ "Будівельна компанія Княжичі" (№ 911/507/21)

Мазурко М.О. подав позов до директора Кравченка І.М., який видав вексель на 1,2 млн грн без економічного обґрунтування, що спричинило збитки ТОВ "Будівельна компанія Княжичі".

Верховний Суд підтримав апеляційний суд, який відмовив у позові через недоведеність реальних збитків. ВС зазначив, що для відповідальності необхідно довести:

- Реальність шкоди (стягнення чи втрати).
- Протиправність дій.
- Причинно-наслідковий зв'язок. Виконавчий напис нотаріуса не підтверджує фактичних збитків без доказів стягнення. Суд підкреслив важливість належного доказування шкоди в спрах про порушення фидуціарних обов'язків.

Справа ПАТ Банк “Траст” (№ 910/9851/20)

ФГВФО подав позов до 12 керівників ПАТ Банк “Траст” за збитки 394,9 млн грн через ризикові кредити, приховування фінансового стану та порушення банківського законодавства, що призвело до неплатоспроможності.

Верховний Суд скасував рішення нижчих судів, які відмовили в позові, через:

- Недослідження доказів (звіти НБУ, акти про неплатоспроможність).
- Помилкову вимогу кримінальної відповідальності для цивільної справи.
- Ігнорування солідарної відповідальності членів органів управління. ВС наголосив, що позивачу достатньо довести невинуватість рішень, а відповідачі повинні спростувати вину. Шкода дорівнює непогашеним вимогам кредиторів. Справа направлена на новий розгляд.

Справа ПАТ "Легбанк" (№ 910/11371/18)

ФГВФО подав позов до 15 членів кредитного комітету ПАТ "Легбанк" за збитки 412,2 млн грн через кредити без забезпечення та придбання неліквідних цінних паперів, що спричинило неплатоспроможність.

Верховний Суд скасував рішення нижчих судів, вказавши на:

- Недослідження доказів (звіти НБУ, фінансові звіти).
- Ігнорування презумпції вини (ст. 1166 ЦК).
- Помилкову вимогу доведення фіктивності операцій. ВС підкреслив, що позивачу достатньо довести невинуватості рішень, а солідарна відповідальність застосовується без доведення умислу. Справа направлена на новий розгляд через порушення принципів змагальності та всебічності.

Справа ПАТ "Артем-Банк" (№ 910/4149/21)

ФГВФО подав позов до членів кредитного комітету АТ "Артем-Банк" за збитки 15,9 млн грн через придбання неліквідних облігацій ТОВ "Торгімпорт" без належної перевірки.

Верховний Суд підтримав апеляційний суд, визнавши порушення фідучіарних обов'язків через недбале рішення про придбання облігацій без due diligence. ВС уточнив, що предмет доказування обмежується діями відповідачів (протиправність, вина, збитки, причинно-наслідковий зв'язок), а дії ФГВФО під час ліквідації не впливають на відповідальність. Постанова апеляційного суду залишена без змін, підтверджуючи солідарну відповідальність.

Справа ПАТ "Комерційний банк Стандарт" (№ 910/15260/18)

ФГВФО позивався до 19 членів органів управління за збитки 764,4 млн грн через 26 незабезпечених кредитів пов'язаним особам, що призвело до неплатоспроможності.

Верховний Суд скасував рішення судів через:

- Недослідження системного характеру дій відповідачів.
- Ігнорування презумпції вини (ст. 1166 ЦК).
- Порушення принципів змагальності та всебічності (ст. 2, 74, 76 ГПК). ВС зазначив, що позивачу достатньо довести ризикованість рішень, а відповідачі повинні спростувати недбалість. Солідарна відповідальність застосовується за неподільну шкоду. Справа направлена на новий розгляд.

Справа АТ "Київоблгаз" (№ 911/3853/23)

АТ "Київоблгаз" позивалося до т.в.о. голови правління Писанка Р.В. за збитки 9,9 млн грн через преміювання на основі протоколу наглядової ради, ухваленого без кворуму.

Верховний Суд залишив постанову апеляційного суду без змін, визнавши, що Писанко порушив фідучіарні обов'язки, не перевіривши правомочність протоколу (ст. 92 ЦК, ст. 89 ГК). ВС відхилив посилання на трудову відповідальність, підкресливши цивільно-правову природу спору. Недбалість у перевірці кворуму свідчить про порушення добросовісності та розумності. Рішення підтверджує важливість дотримання статутних процедур.

Справа ПАТ "Платинум Банк"(№ 910/12955/20)

ФГВФО подав позов до десяти керівників за збитки 1,47 млрд грн через кредити пов'язаним особам на неринкових умовах із неліквідним забезпеченням, що призвело до банкрутства.

Верховний Суд підтримав апеляційний суд, визнавши порушення фідучіарних обов'язків через відсутність due diligence та пов'язаність позичальників.

ВС підтвердив, що:

- Кредити на неринкових умовах суперечать інтересам банку.
- Позов подано в межах строку давності (з моменту затвердження ліквідаційної маси).
- Солідарна відповідальність застосовується за ст. 52 Закону «Про систему гарантування вкладів». Постанова апеляційного суду залишена без змін.

Справа АТ "Артем-Банк" (№ 910/3782/21)

ФГВФО подав позов до п'яти членів кредитного комітету за збитки 9,98 млн грн через придбання інвестиційних сертифікатів за завищеною ціною.

Верховний Суд скасував рішення нижчих судів, які відмовили в позові, через:

- Недослідження доказів (звіт про оцінку, протоколи комітету).
- Ігнорування ризикованості операцій та пов'язаності емітента.
- Порушення принципів змагальності (ст. 2, 74, 76 ГПК). ВС підкреслив, що придбання сертифікатів за завищеною ціною без due diligence суперечить фідучіарним обов'язкам. Справа направлена на новий розгляд.

Справа ПП «Сюїта 2006»

Ліквідатор ПП "Сюїта 2006" вимагав субсидіарної відповідальності за виведення активів на користь пов'язаної особи (ТОВ "Екоюг"), що спричинило збитки 5,09 млн грн.

Верховний Суд залишив рішення судів без змін, підтвердивши субсидіарну відповідальність за ст. 61 КУЗПБ. ВС встановив, що:

- Керівник порушив фідучіарні обов'язки, сприяючи виведенню активів за заниженою вартістю.
- Докази (звіт, банківські виписки) підтверджують недобросовісність.
- Воєнний стан не вплинув на процесуальні права. Рішення підкреслює відповідальність за збереження активів.

Типові помилки судів

- Недослідження причинно-наслідкового зв'язку (ПАТ "КБ Даніель")
- Поверхневий аналіз доказів (ПАТ "Комерційний банк Стандарт")
- Недооцінка економічної доцільності (ПАТ "Артем-Банк")
- Неправильне застосування стандартів доказування (ПАТ "Радикал Банк")
- Ігнорування фідучіарних обов'язків (ПАТ "Ліджинг Трейдинг Лімітед")
- Недослідження конфліктів інтересів (ПАТ "Платинум Банк")

Рекомендації для судів

- Ретельний аналіз ланцюга подій, що призвели до збитків
- Глибоке дослідження доказів (звіти НБУ, аудиторські висновки)
- Перевірка економічної доцільності рішень (due diligence)
- Фокус на дотриманні принципів добросовісності, обачливості, лояльності
- Врахування міжнародного досвіду (Business Judgment Rule, Companies Act 2006)

Висновки

Верховний Суд формує стандарти відповідальності, наголошуючи на презумпції вини, належному аналізі ризиків та захисті інтересів стейкхолдерів. Вдосконалення законодавства та подальший розвиток судової практики сприятиме підвищенню корпоративної відповідальності.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!